

изграждане на целостта на проблема, а не и в някакви конкретни приноси, към каквито определено се насочват останалите студии в книгата. От тях за мен най-интересни бяха „Стихосбирката „Италия“, „Иван Вазов и народната песен“ и „Лирическата равностепеност на Вазов „Юлека ми замириса“. В последната особено са поставени някои много интересни проблеми на творческия натюрел на Вазов. Наред с, общо взето, известните положения за диалектиката между личното и общественото като подтик за творчество тук авторката е проследила процеса на развитие на Вазов като поет — с неговия възход, кулминация и естествен пад, обосновавайки се при това не с индивидуалното развитие на автора като творческа личност или поетическа мощ, а със задълбочен анализ на взаимоотношенията между личното и общественото съзнание на автора и обективните духовни тенденции на епохата. Показани са и противоречията между индивидуално и обществено като обект на творчество в зависимост от характера на историческия момент. В този смисъл студията ни предлага един много диалектичен поглед към цялостния феномен Вазов, разкрит на базата на последните му творчески прояви.

Привидно книгата е построена върху ограничен исторически материал — най-вече творчеството на Вазов, а в първата част и някои явления от по-късната литература. В същото време обаче, особено като прибавим и факта, че авторката се занимава изключително с Вазов, не можем да не се учудим от разностранността на проблематиката, от нейната практическа неизчерпаемост, дори и само в аспекта, поставен като мото на книгата — „поет и общество“. Очевидно времето на „изчерпаване“ изследвания безвъзвратно е отминало и е дошло времето на действително плодотворните изследвания, разкриващи все нови и нови аспекти на проблематиката, и по този начин разкривайки нейната реална сложност и историческа значимост. Смятам, че тук трябва да търсим и основното значение на книгата, която е пред нас независимо от всичките ѝ отделни приноси или противоречия.

Александър Панов

„БЕЗПОЩАДНИЯТ МЕЧТАТЕЛ. СТРАНИЦИ ЗА ДИМИТЪР ПОДВЪРЗАЧОВ“

от ВИХРЕН ЧЕРНОКОЖЕВ. Наука и изкуство.
С., 1986. 185 с.

„Страници за Димитър Подвързачов“ — зад това пределно скромно подзаглавие се крие сериозно и вдъхновено написано монографично изследване за поета, сатирика и преводача, за духовния наставник на едно литературно поколение. За Бачата на онази творческа генерация, която идва като смяна на четиримата от „Мисъл“, и има определяща роля в българската литература в продължение на близо 20 години (от средата на първото до средата на третото десетилетие на нашия век), досега вземахме изключително от спомените на признателните му съвременници и съратници. За литературната критика и за литературната история Димитър Подвързачов бе обречен

на дълго и незаслужено забвение. Да извади този писател от забравата, да се пребори с предубежденията, напластени около неговото литературно наследство, да „разплете възлите на неговата житейска и литературна биография“, да намери точното му място в разволя на българската литература да отнесе непоклатното в неговото творчество, да очертае ролята му в българската култура и най-после да „сглоби“ единния и неразчленим образ на човека и твореца Подвързачов — с тези трудни задачи се е нагърбил младият литературовед Вихрен Чернокожев. И веднага държа да отбележа — неговият дългогодишен труд е увенчан с успех. Димитър Подвързачов най-сетне е „намерил“ своя критик. Запълнено е едно от „белите полета“ в историята на следсвобожденската ни литература. Широка читателска аудитория вече има в ръцете си весно и живо написана книга за „безпощадния мечтател“, за поета сатирик.

В случая далеч не е само дума за едно пионерско начинание. И ако В. Чернокожев заслужава поздравления, че съвсем не са мотивирани от обичайното в подобни ситуации снизхождение към първооткривателството. Към написването на тази книга Чернокожев е пристъпил след дълга, изключително добросъвестна предварителна работа по издирване на нови източници; проучил е архива на Подвързачов, където е попаднал на редица неспубликувани творби, анкетирали с негови близки и съратници. След това шрих след шрих, мажка след мажка той внимателно и постепенно изгражда пред нас сложния и противоречив образ на човека и твореца Подвързачов. Чернокожев не се интересува от пикантните подробности, от сензационните разголвания на творческата личност, с каквито подобен род книги често изобилствуват. В своите „страници“ авторът навсякъде е запазил почтита дистанция спрямо своя „герой“. Но това съвсем не е дистанцията на студения аналитик (друга крайност при литературнокритическите очерци и монографии). Дистанцията на Чернокожев е дистанция на влюбен, който се бои да не би прекалената интимност да развенчае ореола около предмета на неговите чувства. Книгата на В. Чернокожев за Подвързачов е написана с нескрита любов — и в това е едно от най-големите ѝ достойнства. Но като се е предпазил от нелепата дегероизация, авторът същевременно е избегнал и излизаниято героизиране, прекаленото пристрастяване към обекта на изследването. В резултат пред нас е темпераментно написан, но добре балансиран текст с трезва преценка за действителната стойност на литературните явления.

В книгата си за Подвързачов Чернокожев сполучливо съчетава нерва на критик, анализаторската страст и историзма на литературен историк и интуицията на биограф-психолог. Житейският и творческият път на Подвързачов са разглеждани в естественото им единство, чрез неусетни, умело намерени преливания, като същевременно не е пропусната възможността да се подчертаят възловите въпроси в Подвързачовото творчество. Така отделните глави се превръщат в относително самостоятелни литературоведски студии, цитирани около един или няколко по-важни проблема.

В житейския път на Башата Чернокожев е подчертал само отделни събития и факти — онези, които са му необходими при „отключване“ на загадката за неговата личност. Чернокожев не е примамен от външните авантюри в биографията на своя „герой“, а се стреми (доколкото му стигат силите) да вникне в психическите тайнини на една сложна, болезнено ранима и раздвоена душа. Той сполучливо акцентува върху нерадостното детство на поета, върху личната драма, изживяна от невръстния Митко, за да изведе оттам особеностите, капризите, комплексите на неговата хамлетовска душа и да подири след това тяхното отражение в плодовете на творчеството му. С внимателни и добре обмислени жестове авторът постепенно повдига пред нас завесата на една богата духовна биография. Не бих казала, че Чернокожев успява да разкрие всичките и загадки (и едва ли това е възможно), но той ни е дал задоволителен отговор на риторично поставения още в самото начало въпрос: „Кой е истинският Димитър Подвързачов?“

Чернокожев е анализирал Подвързачовото творчество по жанрове, като е подири индивидуално-специфичното. Чрез съпоставки с негови предходници и следовници е определен приносът на Башата в развитието на редица сатирични жанрове: пародията, баснята, феилетона, афоризма, парадокса.

Една от най-характерните за Подвързачовото художествено творчество черти Чернокожев вижда в оригиналната симбиоза между лирика и сатира. Личностните, психологическите корени на този синтез в книгата са добре обосновани. Още в ранното творческо развитие на Подвързачов литературоведът открива „едно съвсем нетрадиционно синхронно съществуване на сатира и лирика“, положило началото на плодотворна линия в българската литература. Именно в този план (и с основание) литературният историк намира връзка между Подвързачов и Ведел и прекрива чак до наши дни, за да посочи продължението на линията у писатели като Хр. Радевски, Р. Ралин, К. Павлов, В. Петров, М. Ганчев и др. В процеса на лиризиране на българската сатира Чернокожев уместно изтъква и ролята на Подвързачовите списания „Оса“ и „Смях“ (където са печатали Лилиев, Дебелянов, Ясенов, Л. Стоянов, Тр. Кушев, К. Константинов), както и сътрудничеството на Хамлет принц Датски в „Българан“. „За първи път в историята на новата българска литература — пише Чернокожев за „Оса“ и „Смях“ — лириката намира подслон по страниците на едно хумористично списание“ (с. 40).

Проучил добросъвестно „живия живот“ на Подвързачовите творби на страниците на литературната ни периодика, авторът не пропуска да изтъкне и ролята на Башата като редактор. В този план той е отделил заслужено място на сп. „Звено“ (1914) и на кръга около него.

Чернокожев подчертава съдържателното обогатяване и формалното разкрепостяване на редица сатирични жанрове при Подвързачов, постигнато чрез спояване на лирично-изповедното и сатиричното начало, както и на художествената литература с публицистиката. Докато в басните на Петко Славейков и на Стоян Михайловски пре-

обладава „дидактично-просветителският или философско-морализаторският патос“ — пише Чернокожев, — то басните на Подвързачов се открояват със „съвременна публицистична острота“. Злободневност и пряка социално-политическа ангажираност са присъщи и на Подвързачовите феилетони. Подобни факти са достатъчно значими, за да оборят едно от предубежденията спрямо Башата: „В представите на мнозина критици и до ден-днешен Димитър Подвързачов е едва ли не апологет на чистото изкуство — пише с полемична страст Чернокожев, — Цялото му сатирично творчество показва обаче, че това твърдение е повече от недомислие. Всичката му практика на сатирик неомисля не се примирява с подобен прибрзан критически етикет“ (с. 68—69).

Необичайно скромен, самовизискателен до безпощадност творец, Подвързачов е писал сравнително малко, а още по-малко е публикувал. В градежа на следосвобожденската ни литература той участва повече със своите преводи, отколкото с оригиналното си творчество. Не е тук място да теоретизираме за ролята на преводната литература в една национална култура, за влиятелно на превода в системата от национални духовни ценности, за сложния процес на превръщане на чуждото в родно. Но несъмнено е, че високохудожественият превод (а повечето от Подвързачовите преводи са такива) има двойствен живот и представя в еднаква степен както културата на материя език, така и културата на езика посредник, както мисловната и емоционалната самобитност на първосъздателя, така и мисленото, темперамента, чувствителността на преводача — тълкувател и интерпретатор. Като излиза от правилни методологически позиции, В. Чернокожев дава заслужено висока оценка на преводача Подвързачов: „Реалистичният, обективно-исторически преводачески метод на Димитър Подвързачов обогати националната ни литература с преводи, много от които остават ненадминати и са реална стъпка към Гьотевата мечта за Weltliteratur. Те не само ни приобщиха към най-актуалните, вечни и неостаряващи идеи на руската литература, но направиха твърде много за обогатяване на естетическите възможности на реализма в нашата литература“ (с. 163—169). Като най-високи постижения на Подвързачовото преводаческо изкуство Чернокожев определя „Мъртви души“, „От ума си тегли“ и „Маскарад“. Авторът подчертава ролята на Подвързачов в историята на българския художествен превод, заслугите му за изживяване художественото равнище на превода. Анализите на Подвързачови преводи, които Чернокожев ни е предложил в последната глава на своята книга, могат да бъдат разширени и обогатени. Но ние сме длъжни да оценим усилията на автора за първо по-цялостно изследване на преводното наследство на един от видните български преводачи; трябва да поздравим Чернокожев за смелостта му да навлезе в една област, която у нас все още е малко разработена и няма утвърдена методология — историята и критиката на художествения превод. Дори и в тази сфера, в която критикът очевидно не се чувствава съвсем в свои води, неговата книга има безспорно приносно значение.

Накрая бих желала да обърна внимание върху

склонността на автора към образно, метафорично мислене, което често раздвижва неговия слог и прави словото му по-леснодостъпно и по-въздействащо. Като прибавя към тази дарба и емоционалната отговорност на фразата, става ясно, че имаме книга, която е не само научно задълбочена, но и четиивна. Книга, която има какво да каже и на специалист-литературовед, и на непосветения читател.

Цветанка Атанасова

НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ БЪЛГАРСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ И КУЛТУРНИ КОНТАКТИ С НЕМСКО-ВЪЗНИЧНИТЕ СТРАНИ („БЪЛГАРСКО-НЕМСКИ ЛИТЕРАТУРНИ И КУЛТУРНИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРЕЗ XVIII И XIX ВЕК“, сборник С., Изд. на БАН, 1985

Изследването на литературните и културните връзки на нашия народ с други народи в миналото е една от важните задачи, които стоят пред нашето сравнително културознание и литературознание. Сборникът „Българо-немски литературни и културни взаимоотношения през XVIII и XIX век“ (БАН, Институт за литературата, (София, 1985), резултат от съвместната работа на група учени от НРБ и ГДР, организирана в рамките на сътрудничеството на академичните на науките на двете страни, отговаря на очакванията за приноси в тази област. Осъществява след неколкогодишна дейност, междинните резултати от която бяха обсъдени на организирания през май 1982 г. в София колоквиум, той показва ясно колко продуктивни могат да бъдат добре организирани и координирани изследвания в областта на културното взаимодействие между два народа — брънка в единния процес на духовно развитие на нашия континент.

В редакционния увод се отбелязва, че сборникът е само „първа стъпка към написването на научна история на българо-немските литературни и културни взаимоотношения“ (с. 8). Тази мисъл оправдава ограниченията в обхвата на анализирания проблем, някои от които досега са били слабо проучени. Тя подсказва също така, че в сборника са очертани само подстъпи към едно позитивно, многопланово хронологично изследване. Уместно е задълбочено обмисляне както на стойността на тази „първа стъпка“, така и на правилността на посоката, която тя определя.

Не ше и спор, съдържащите се в сборника 21 статии дават засега най-широка представа за българо-немските литературни връзки през XVIII и XIX век. Повечето от тях запознават с резултати от нови научни изследвания на авторите им, поставят нови, в някои случаи дискусийни тези. В значителен брой от тях се показват в нова светлина отделни проблеми на културното взаимодействие между двата народа през споменатия период.

Интересно решение е взела редколегията на сборника относно неговата съдържателна структура. Рамките ѝ се обуславят от тематични и хронологични съображения. Тематични ограничения налага изследването на т. нар. „литературни и културни взаимоотношения“, а темпоралните се обуславят от това, че обект на изследване са контакти и взаимодействия, осъществявани през

XVIII и XIX век. Някои от анализирания явления обаче не се вметват в определените от заглавните ограничения на периода — в последните две статии се разглеждат факти на взаимноотношения от началото на XX век. Отчетливо е тематичното групиране на статиите в сборника. Една част от тях е посветена на основни литературно-исторически и методологически проблеми, свързани с културните връзки между двата народа, друга — на изследване на немските представи за българите, за техния език и култура от XVIII до XIX век, а последната и най-обемиста част — на възприемането на творби и идеи на немски автори в България през споменатия период и първото десетилетие на нашия век. Би могло да се съжاليا, че сборникът, който обещава в заглавието си представяне на проблематика от твърде широкия обег на културните взаимоотношения, не съдържа повече статии, посветени на взаимноотношения в областта на културата, освен литература и театър, например живопис, музика, архитектура, влияния в областта на масовата култура и бита, образованието и пр. Очевидно широкото и задълбочено изследване на литературните връзки остава в санка многопосочното немско културно влияние в България през споменатия период. Необходимо е и уточняване на понятието „немски“ с оглед на изследваната проблематика. Според българските представи от изследвания период „Немско“ е дума за означаване на немскоезичното странство, т. е. „Немско“ са и Пруссия, и Саксония, и Бавария, и Австрия, и по-късно кайзерова Германия, и Австроунгарската империя. По принцип не може да се твърди обаче, че съществува еднаквост в културните взаимоотношения на България през XVIII—XIX век с Австрия (респ. Австроунгарската империя след 1867) и тези с Пруссия или със северногерманските княжества (преди 1871) например. Дунавската монархия и Германският райх, в който доминираше роля има Пруссия, са държави с твърде различна културна традиция и действителност, с различни връзки с Европейския изток. Българо-немските отношения са едно, друго са българо-австрийските. С право Х. Валтер в своята статия в сборника споменава за връзки с „немскоезични страни“. Фактът, че В. Априлов е следвал медицина във Виена, не трябва да доведе до следствието, че той е получил „немско образование“ (вж. с. 13).

Естествено е повечето статии да изследват немски влияния в България или от критика на критериите за изборност на възприеманите творби да пренежават особености на културната и литературна действителност у нас. Но все пак струва ми се би могло да се потърси повече и в обратната посока, например да се отбележи немалкото значение на дейността на д-р Петър Берон за някои области на обществената дейност в Германия, специално Бавария. И за да приключа тук критическите бележки към конвенцията на сборника, бих искал да изразя възражението си към включването на статията на В. Дице (втора поред в сборника), носеща заглавието „Световното значение и въздействие на Гьоте“. Това компетентно и стегнато представяне на естетическите и философските приноси на Гьоте към световната култура от извещения изследовател на немската литературна класика несъмнено ще бъде посрещнато с интерес от читателите на сборника и ще обогати представите